

УДК 811.111'373'42:611.781

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.1\(48\).259819](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.1(48).259819)

СЕКТОР *МОВА* У НОМІНАТИВНОМУ ПОЛІ КОМПЛЕКСНОГО КОНЦЕПТУ *WORD/LANGUAGE/SPEECH*

Смаглій В.М.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний морський університет
<https://orcid.org/0000-0002-6222-7652>

*Стаття присвячена вивченню комплексного концепту *WORD / LANGUAGE / SPEECH* та його медіальної зони у наївній картині світу в межах нового наукового напрямку – дуальне мовознавство: наукове і наївне трактування мови в англійській лексикографії. Вивчення вербалізованого концепту передбачає перш за все укладання його номінативного поля, тобто збирання і структурування в єдине ціле всіх номінативних одиниць, що позначають ядрові концепти, разом із їхніми словниковими дефініціями. Отриманий таким чином фактографічний матеріал дає можливість ретельного аналізу етимології та семантики всіх зібраних лексичних одиниць. В роботі аналізується комплексний концепт *WORD / LANGUAGE / SPEECH*, представлений номінативними одиницями, виокремленими на матеріалі загальних і фразеологічних словників англійської мови. В наївній картині світу в ядровій зоні нараховується 3 лексеми (які сукупно вміщують 42 семеми), із яких методом семного аналізу відфільтровано 161 сему. Найзагальнішою семантемою, яка наявна в усіх ядрових лексемах, є ідея білатеральності комунікативних одиниць. Усі лексеми ядрової зони містять на першій позиції словникових дефініцій семему, в якій наголошується на єдності змісту і форми розглядуваних феноменів. Медіальна зона номінативного поля вербалізованого комплексного концепту *WORD / LANGUAGE / SPEECH* у десятки разів більша і варіативніша, ніж його ядрова зона. В ній зареєстровано більше 700 лексичних одиниць із семантичними компонентами мова, мовлення, комунікація. За тематичним принципом зібраний матеріал розподілено на 6 секторів: комунікація; одиниці мови, мовлення; дискурс, текст; фонетичні, граматичні і стилістичні феномени; мова/діалект/жаргон, мовець; мовознавство. У тематичному секторі мова/діалект/жаргон, мовець зафіксовано 40 словникових одиниць, які у сукупності номінують: а) поняття мови як засобу спілкування та її територіальних, соціальних професійних підвидів, а також б) поняття особи, що володіє/не володіє певною мовою або користується мовою.*

Ключові слова: *концепт, дуальне мовознавство, слово, мова, мовлення, номінативне поле.*

SECTOR *LANGUAGE* IN THE NOMINATIVE FIELD OF THE COMPLEX CONCEPT *WORD / LANGUAGE / SPEECH*

Smaglii V.M.

doctor of philological sciences, associate professor,
Odessa National Maritime University

*The article is dedicated to the study of the complex concept *WORD / LANGUAGE / SPEECH* and its medial zone in the naïve picture of the world within a framework of a new scientific direction – dual linguistics: scientific and naïve interpretation of language in the English lexicography. The study of the verbalized concept involves, first of all, the formation of its nominative field, i.e. the collection and structuring into a single whole of all nominative units that denote core concepts, together with their vocabulary definitions. The factual material obtained in this way allows a careful analysis of the etymology and semantics of all collected lexical items. The complex concept*

WORD / LANGUAGE / SPEECH, which is verbalized by nominative units extracted from English general lexicographic sources, is considered. The nuclear zone of the naïve picture of the world counts three lexemes (which together contain 42 sememes), among which 161 semes have been filtered by means of seme analysis method. The most common semanteme, present in all nuclear lexemes, is the idea of the bilateral nature of any communicative unit. All of the nuclear zone lexemes in the primary dictionary position contain the seme, which emphasizes the unity of content and form of the phenomena under consideration. The medial zone of the nominative field of the verbalized WORD / LANGUAGE / SPEECH complex concept is many times bigger and more variable in comparison with the nuclear zone. It includes more than 700 lexical units with semantic components language, speech, communication. According to the thematic principle, the collected material was divided into 6 sectors: communication; units of language, speech; discourse, text; phonetical, grammatical and stylistic phenomena; language / dialect / slang, speaker; linguistics. The thematic sector language / dialect / slang, the speaker comprises 40 vocabulary units, which nominate: a) the concept of language as a means of communication and its territorial, social and professional subtypes, and b) the concept of a person who speaks / does not speak a language or uses the language.

Key words: *concept, dual linguistics, word, language, speech, nominative field.*

Вступ. Поява та розвиток людської цивілізації були б неможливими без засобів фіксації інформації та можливості обміну нею в спільній діяльності членів соціуму. Таким універсальним засобом виступила людська мова, яку в такому ракурсі вивчає когнітивна лінгвістика, філософія мови, семіотика (Кубрякова, 2004). Наше дослідження зосереджено на з'ясуванні того, як усвідомлюють феномен мовного спілкування різні суб'єкти, а саме пересічні мовці, з одного боку, і фахівці лінгвісти — з іншого, тобто якими є знання і уявлення про мову, її склад, її функціонування у кожній із цих спільнот.

Дослідження комплексного концепту *WORD / LANGUAGE / SPEECH* проводиться у межах нового наукового напрямку, сформульованого як *дуальне мовознавство: наукове і наївне трактування мови в англійській лексикографії*.

Матеріал дослідження – тлумачні і фразеологічні словники, із яких методом суцільної вибірки виокремлено номінативні одиниці, в семантиці яких наявні семи *мова, мовлення, слово, спілкування* – таким є принцип формування наївного номінативного поля. *Одиницею аналізу* в нашому дослідженні виступає словникова стаття в єдності леми (заголовного слова) і дефініції. Розщеплення дефініційної статті на компоненти створює мозаїку дефініційних ознак, із яких відфільтровуються семи, елементарні одиниці значення. У свою чергу, семи стають об'єктом когнітивного аналізу, який уможлиблює відтворення цілісної концептуальної структури, вербалізованого комплексного концепту.

Дослідження виконано за *методологією* сучасної наукової парадигми когнітивної лінгвістики. *Методологічний принцип експансіонізму* проявляє себе у тому, що робота виконується на межі лінгвістики і когнітивістики, принцип *експланаторності* очевидний, оскільки до розгляду залучаються соціокультурні і психологічні важелі, які спричиняють диференціацію двох варіантів картини світу. *Методологічний принцип антропоцентризму* є визначальним, адже зосереджуємося на порівнянні двох іпостасей комплексного концепту, які відрізняються одна від одної наявністю/відсутністю

наукового бекграунду у мовців, що чітко відбивається в їхній трактовці ословлюваного феномену. Тобто фігура мовця визначає характер мовної картини світу, що він нею послуговується. Останній із чотирьох методологічних принципів — *функціоналізм* в нашій роботі допомагає уяскравити *різницю* в запасах словесного матеріалу, який значною мірою диференційований і налаштований на обслуговування різних дискурсивних ситуацій, що відбуваються між фахівцями або між пересічними мовцями і стосуються теми *вербальне спілкування*.

Результати і обговорення. Вивчення вербалізованого концепту передбачає перш за все укладання його номінативного поля, тобто зібрання і структурування в єдине ціле всіх номінативних одиниць, що позначають ядрові концепти, разом із їхніми словниковими дефініціями. Отриманий таким чином фактографічний матеріал дає можливість ретельного аналізу етимології та семантики всіх зібраних лексичних одиниць.

Комплексний концепт *WORD / LANGUAGE / SPEECH*, що є конгломератом трьох нуклеарних концептів. Він утворений, відповідно, нуклеарним концептом із заголовним словом *word*, нуклеарним концептом із заголовним словом *language* і нуклеарним концептом, у якому заголовком виступає номінатема (Теркулов, 2013) *speech/to speak*. В наївній картині світу в ядровій зоні нараховується 3 лексеми (які сукупно вміщують 42 семеми), із яких методом семного аналізу відфільтровано 161 сему. Найзагальнішою семантемою, яка наявна в усіх ядрових лексемах, є ідея білатеральності комунікативних одиниць. Усі лексеми ядрової зони містять на першій позиції словникових дефініцій семему, в якій наголошується на єдності змісту і форми розглядуваних феноменів.

Медіальна зона номінативного поля вербалізованого комплексного концепту *WORD / LANGUAGE / SPEECH* виявляється у багато разів більшою і варіативнішою у порівнянні з ядровою зоною. В неї входять більше 700 лексичних одиниць із семантичним компонентом *мова, мовлення, комунікація*. За тематичним принципом зібраний матеріал розподілено на 6 секторів: *комунікація; одиниці мови, мовлення; дискурс, текст; фонетичні, граматичні і стилістичні феномени; мова/діалект/жаргон, мовець; мовознавство*.

У тематичному секторі *мова/діалект/жаргон, мовець* зафіксовано 40 словникових одиниць, які у сукупності номінують: а) поняття мови як засобу спілкування та її територіальних, соціальних професійних підвидів, а також б) поняття особи, що володіє/не володіє певною мовою або користується мовою.

Базовою одиницею аналізованого сектору, очевидно, є лексема *language*. Пропонуємо аналіз відповідного сектора медіальної зони. Сама по собі тематична група *мова* в медіальній зоні є не дуже чисельною.

Її головною номінативною одиницею виступає *tongue* у другому значенні (*мова*) із кількох, притаманних цій лексемі [the power of communication through speech]. В сучасній англійській мові першим значенням *tongue* є *язик* (анатомічний орган). Варто зазначити, що обидві лексеми: і *language*, і *tongue* виявляються етимологічними дуб-летами, походзячи із латинського іменника

lingua [tongue]. Але іменник *tongue* з'явився раніше — ще в давньоанглійській мові й є спорідненим із іншими германськими словами: Dutch *tong*, ОНГ *zunga*, які всі беруть початок із L *lingua*. А іменник *language* з'явився пізніше — в середньо англійській мові, прийшовши зі старофранцузької OFr *language* як запозичення від тієї ж латинської одиниці *lingua*. Зазначимо, що в лексемі *tongue* реєструються ще кілька більш специфічних семем, уточнюючих поняття *мова*: [a spoken language]; [the manner or quality of utterance without respect to tone or sound, the sense of what is expressed or the intention of the speaker, as in *sharp tongue*], а також у множині *tongues* [speech of vocal sounds, typically unintelligible, produced in a state of religious ecstasy].

Складеною номінативною одиницею, зареєстрованою в вокабулярі словників, є *mother tongue*, яка має два різні значення: *рідна мова* [one's native language, which a person has grown up speaking from early childhood], семантика цієї номінації є абсолютно прозорою (*материнська мова*, тобто мова, отримана від батьків). Друге значення цієї одиниці є метафоричним [a language from which another language derives, parent language]. Це т. зв. “мова-предок”, для української такою мовою є давньоукраїнська/давньоруська, з якої спершу виокремилась українська (XI ст.), а згодом російська і білоруська (XII ст.) [Кочерган Вступ, с. 62, 69; Карпенко Ю. Вступ, с. 75], для англійської “мовою-предком” є готська.

Ще однією лексемою, яка стосується лінгвістичної генеалогії, є *protolanguage* [a hypothetical lost parent language from which actual languages are derived. Also called *Ursprache*]. Це *прамова*, яка не зафіксована писемністю і відтворена, реконструйована за допомогою порівняльно-історичного методу. Іменник *protolanguage*, за свідченням словників, увійшов до англійської мови лише минулого століття і складається із *proto-* від Gr *prōtos* [first] і *language* від L *lingua*, інакше кажучи, це *першомова*.

Вокабуляр словників англійської мови містить складену номінативну одиницю на позначення *мови глухонімих sign language* [a formal language employing a system of hand gestures for communication (as by the deaf)]. Інше значення цієї номінативної одиниці — *мова жестів*, тобто засіб спілкування між комунікантами (не глухонімими), які не володіють спільною мовою [an unsystematic method of communicating chiefly by manual gestures used by people speaking different languages]. Різниця між цими двома засобами комунікації полягає у системності, кодифікованості мови глухонімих і відсутності усталеної системи в мові жестів, ця різниця точно відбита у дефініційних ознаках [a system of gestures] VS [unsystematic method]. Мова жестів також має номінативне позначення *body language* [the gestures, postures and facial expressions by which a person communicates nonverbally with others].

Мова, якою послуговуються комуніканти, що належать до різних мовних спільнот, і яка не є їхньою рідною мовою, називається *contact language*. Вона дефінується через відсилку до одного із найпоширеніших різновидів такої мови — *піджина: contact language* [pidgin], *pidgin* [a simplified form of speech used for communication between groups speaking different languages and which is

not spoken as a first or native language]. Слово з'явилося в англійській мові в кінці XIX ст. як перекручене китайцями словосполучення *business English*, саме там, в Китаї з'явився піджін. Аналогічним, хоча менш відомим є *Tok Pisin* [an English based creole used as a commercial and administrative language in Papua New Guinea, also called *Neo-Melanesian*]. Більш відомим є слово *creole*, яке теж називає мову, що з'явилась на перетині двох різних мов [a language that has developed from a mixture of languages], деякі словники уточнюють перелік цих мов і склад мовців (раби в Вест-Індії) [a mother tongue formed from the contact of a European language (esp. English, French, Spanish, Portuguese) with local languages (esp. African languages spoken by slaves in the West Indies)].

Спілкування між носіями різних мов може відбуватись за допомогою якоїсь існуючої мови, яка в такому разі отримує назву *lingua franca* [a language used for communication between groups of people who speak different languages]. На відміну від піджінів, *лінгва франка* є не обов'язково спрощеною мовною системою зі змішуванням кількох мов, вона може бути структурно повноцінною етноспецифічною мовою.

Висновки. Медіальна зона номінативного поля вербалізованого комплексного концепту *WORD / LANGUAGE / SPEECH* у десятки разів більша і варіативніша, аніж ядра зона. В ній зареєстровано більше 700 лексичних одиниць із семантичним компонентом *мова, мовлення, комунікація*. За тематичним принципом зібраний матеріал розподілено на 6 секторів: *комунікація; одиниці мови, мовлення; дискурс, текст; фонетичні, граматичні і стилістичні феномени; мова/діалект/жаргон, мовець; мовознавство*. У тематичному секторі *мова/діалект/жаргон, мовець* зафіксовано 40 словникових одиниць, які у сукупності номінують: а) поняття мови як засобу спілкування та її територіальних, соціальних професійних підвидів, а також б) поняття особи, що володіє/не володіє певною мовою або користується мовою.

Номенклатура словникових одиниць і їх дефініційні статті, адресовані широкій читацькій аудиторії англомовних користувачів, надає матеріал для дослідження певного сегменту непрофесійної картини світу.

Список літератури

Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.

Теркулов В.И. Части речи и тождество номинатемы. *Человек. Язык. Культура: сборник научных статей, посвященный 60-летию юбилею проф. В.И.Карасика*: в 2-х частях. Киев: Издат.дом Д.Бураго, 2013. Изд-е 2-е испр. Часть 1. С.25-31.

Online Cambridge dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>

Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>

Online Macmillan dictionary URL: <http://www.macmillandictionary.com/>

Online Oxford dictionary URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>

The American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html>

References

Kubryakova, E. S. (2004) Yazyik i znanie [Language and knowledge]: Na puti polucheniya znaniy o yazyike: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyika v poznanii mira Ros. Akademiya nauk. In-t yazyikoznaniya. M.: Yazyiki slavyanskoy kulturyi.

Terkulov, V.I. (2013) Chasti rechi i tozhdestvo nominatemyi. [Parts of speech and nominateme identity] *Chelovek. Yazyik. Kultura: sbornik nauchnyih statey, posvyaschennyih 60-letnemu yubileyu prof. V.I.Karasika: v 2-h chastyah*. Kiev: Izdat.dom D.Burago. Izd-e 2-e ispr. Chast 1. 25-31.

Online Cambridge dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>

Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>

Online Macmillan dictionary URL: <http://www.macmillandictionary.com/>

Online Oxford dictionary URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>

The American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html>

Стаття надійшла до редакції 10.02.2022 р.